

Major Ing. Jan Drozd

**Vojenský pozorovatel Organizace
spojených národů****INFORMACE**

Vojenské rozhledy, 2013, roč. 22 (54), č. 143, s. 143–150, ISSN 1210-3292

United Nations Military Observer**Abstrakt:**

Příspěvek vymezuje základní informace o problematice působení vojáků Armády České republiky v zahraničních operacích jako vojenských pozorovatelů. Rozebírá základy systému velení a řízení mírových operací pod hlavičkou Organizace spojených národů. Blíže se zabývá místem a úlohou vojenského pozorovatele v mírové operaci. Uvádí specifika vojenských pozorovatelů a jejich úkoly, které se historicky vyvíjely. Samostatnou pozornost věnuje článek kritériím výběru vojenských pozorovatelů a požadavkům, jež jsou na ně kladeny. Musí se jednat o komplexní, všestranně připravenou osobnost. V závěru příspěvku autor otevírá možnosti k pokračování řešení problematiky vojenských pozorovatelů v mírových operacích – formou následného příspěvku využívajícího osobní zkušenosti autora.

Abstract:

This article explains fundamental information about members of the Czech Army in peacekeeping operations as military observers. It discusses the core of the command and control of peacekeeping operations under the heading of the United Nations. It is focused on the role of military observers and the peculiarities of their tasks, influenced by historical development. The special attention is dedicated to criteria and requirements for the selection of military observers. The candidates have to be flexible persons with comprehensive educational background. In conclusion, the author opens the possibility to continue with the theme of military observers by means of a subsequent article in this review, based on personal experiences.

Klíčová slova:

Komplexní mírové operace OSN, zahraniční operace, mírové mise, humanitární mise, asistenční mise, řízení a velení, vojenští pozorovatelé.

Key words:

United Nations multidimensional peacekeeping operations, operations abroad, peacekeeping missions, humanitarian missions, assistance missions, command and control, military observers.

Úvod

Píše se rok 2013 a působení našich vojáků v zahraniční operaci ISAF se pomalu, ale jistě blíží ke svému závěru. Podle vládního návrhu na působení sil a prostředků rezortu obrany v zahraničních operacích v letech 2013-2014 s výhledem na rok 2015 se předpokládá, že se postupně změní charakter mise. Jednotky se zaměří především na výcvik místních vojáků a policistů. Příští rok bude podle vládního plánu v Afghánistánu působit až 539 českých vojáků, v roce 2014 nejvýše 340. V roce 2015 zde zůstanou převážně jednotky určené pro výcvik, podporu a asistenci tzv. Afghánských bezpečnostních sil v počtu do 150 osob. Postupným předáváním odpovědnosti dojde k tomu, že v roce 2015 budou za bezpečnost afghánského lidu již plně odpovědní afghánské bezpečnostní složky. Podle slov náčelníka generálního štábu je Armáda České republiky připravena se ve větší míře zapojit do jiných vojenských akcí, zejména pak operací pod hlavičkou Evropské unie. V této souvislosti vyvstává otázka, zda se Armáda České republiky bude i ve větší míře zapojovat do operací vojenského mírového nasazení v rámci Organizace spojených národů.

Mírové mise OSN jsou zásadním nástrojem mezinárodního společenství k prosazování míru a bezpečnosti. O jejich důležitosti svědčí i fakt, že **v roce 1988 mírové síly Spojených národů obdržely Nobelovu cenu míru**. Vojenské jednotky jsou poskytovány členskými státy na základě dobrovolnosti. Náklady jsou hrazeny ze zvláštního rozpočtu pro mírové operace, do kterého přispívají členské země OSN. Je nutné konstatovat, že i v současné době v těchto misích působí několik vojáků AČR, zejména pak zařazených do funkcí vojenských pozorovatelů. Domnívám se, že problematice výběru, výcviku a přípravy vojenského pozorovatele působícího v rámci mírové mise OSN není bohužel věnována taková pozornost a publicita, jakou by si zasloužila.

Historie nasazení našich vojáků v těchto operacích sahá až do roku 1953. K tomuto roku se vztahuje první mise, na které se v té době českoslovenští vojáci aktivně podíleli. Jednalo se o účast v dozorčí komisi států na Korejském poloostrově. Naše účast v této misi trvala až do roku 1993. Českoslovenští vojáci dohlíželi na dodržování dohody o příměří na 38. rovnoběžce a nemalou měrou přispěli k vybudování polní nemocnice. V rámci nasazení v této operaci působilo více než 600 vojáků a diplomatů.

Po rozdělení federace zůstala Česká republika oficiálně zastoupena praporem a vojenskými pozorovateli v misi UNPROFOR a kontingentem vojenských pozorovatelů v humanitární misi UNGCI v Iráku. Dále Česká republika vyslala 20 vojenských pozorovatelů do nové mírové operace OSN v Mosambiku a 20 vojenských pozorovatelů do mírové mise OSN v Libérii (UNOMIL). V roce 1994 pak odcestovalo několik pozorovatelů do mise UNOMIG v Gruzii. Od roku 1995 do roku 1999 působili dva čeští příslušníci v misi UNPREDEP v Makedonii. V roce 1999 měla ČR zastoupení v další misi OSN UNOMSIL v Sierra Leone. Z nejnovějších mírových operací OSN se čeští vojáci podílejí například na misi UNMIK v Kosovu, na misi UNMEE na hranicích mezi Etiopií a Eritreou a MONUC potažmo MONUSCO v Demokratické republice Kongo (bývalý Zair). [1]

Aktuální zapojení do misí OSN vyplývá z požadavků sekce mírových operací OSN (DPKO) vůči ČR. [2] Rezort obrany je připraven poskytnout až 15 vojenských pozorovatelů. V databázi SOC MO je dostatečný počet zkušených pozorovatelů, jejichž počet je podle potřeby doplňován v rámci kurzu vojenských pozorovatelů. ČR vždy

reagovala na požadavky DPKO kladně, ale s klesajícím počtem misí OSN je logicky i zastoupení ČR nižší. Vyšší angažovanost v misích OSN závisí na aktuálním počtu misí OSN a prioritách ČR. Naplnění národních závazků vůči NATO a EU má logicky vždy přednost.

Natolik krátký exkurz, ze kterého je zřejmé, že AČR měla a má nemalé zkušenosti a tradici při aktivním působení v těchto operacích. V době působení českých a slovenských vojáků v mírových operacích jsme si vybudovali dobré jméno a respekt našich zahraničních partnerů.

Vzhledem k současné angažovanosti AČR v misích NATO se problematika vojenských pozorovatelů, jak již bylo zmíněno, ocitla na pokraji veřejného i odborného zájmu. Vojenští pozorovatelé však stále působí v mírových misích OSN. Z osobní zkušenosti vnímám, že i přesto, že výkon „funkce“ vojenského pozorovatele je při hodnoceních působení příslušníků AČR v zahraničních operacích zohledňováno, málokdo má reálnou představu o tom, kdo to vojenský pozorovatel je a jaké jsou jeho úkoly. Cílem tohoto článku není detailně popsat organizační strukturu mírových operací, ale vzhledem ke komplexnosti tohoto problému na jedné straně a snadnějšímu pochopení úlohy vojenského pozorovatele OSN na straně druhé, se nemohu vyhnout alespoň krátkému vysvětlení jednotlivých prvků velení a řízení těchto operací.

Systém velení v misích pod hlavičkou organizace Spojených národů

Pevný systém velení a řízení z nejvyšší politické úrovně, přes Radu bezpečnosti až po jednotky a vojenské pozorovatele působící přímo v místě nasazení, je naprostou nezbytností pro úspěšné plnění úkolů v rámci mírových operací. Základní elementy systému velení a řízení jsou zejména Rada bezpečnosti, která je odpovědná za celkové politické směřování OSN a schvalování mandátů jednotlivých operací.

Výkonnou složkou jednotlivých mírových operací je pak generální tajemník, na kterého je jednotlivými členskými státy OSN delegováno operační řízení nad jednotlivými prvky mírové operace včetně vojenských pozorovatelů. Generálnímu tajemníku je přímo podřízený náměstek generálního tajemníka pro mírové operace, který řídí a kontroluje jednotlivé operace. Je zodpovědný zejména za formulaci politických cílů, specifikaci úkolů na základě mandátu Rady bezpečnosti, a zároveň slouží jako poradní orgán generálního tajemníka ve vztahu k plánování, budování a řízení operací pod hlavičkou OSN. K výkonu této poradní funkce má k dispozici vojenského poradce, jehož hlavní náplní je analýza, rozbor a doporučení ve vojenské oblasti. V rámci konkrétní operace je jmenován vedoucí mise zodpovědný za implementaci mandátu operace. Jménem generálního tajemníka je vykonavatelem operačního řízení nad všemi vojenskými a nevojenskými elementy dané operace. Dále je ustanoven velitel (force commander), který v některých operacích může zároveň vykonávat funkci vedoucího mise. Je vykonavatelem operačního velení nad všemi vojenskými složkami operace, včetně vojenských pozorovatelů. Z hlediska vojenských pozorovatelů je asi nejdůležitější osobou náčelník vojenských pozorovatelů, na kterého velitel zpravidla deleguje část svých pravomocí ve vztahu k vojenským pozorovatelům. Náčelník vojenských pozorovatelů může v některých případech zastávat i funkci velitele operace. [3]

To je skutečně jen velmi hrubá struktura orgánů velení a řízení. Konkrétní struktura je přímo závislá na dané operaci, zejména pak na mandátu operace. Mandát operace je naprosto základním a klíčovým dokumentem, který jednoznačně stanovuje priority a cíle operace, zvláště pak způsoby dosahování těchto cílů. Vzhledem ke komplikovanosti a specifičnosti situací v jednotlivých operacích, mandát operace je vždy jiný, stejně jako cíle a způsoby jejich dosahování.

Vojenský pozorovatel

Vymezení pojmu vojenský pozorovatel

Tak, jak je na první pohled patrné, vojenský pozorovatel mise OSN je tak trochu specifickým členem operace, který je mnohdy chápán izolovaně, samostatně, a je nezřídka z vojenských prvků operace vyčleňován. Dle veřejně dostupných informací můžeme vojenského pozorovatele definovat jako příslušníka mírové operace, zpravidla Organizace spojených národů, jehož úloha a hlavní úkoly závisí na mandátu a charakteru konkrétní operace. Definice je to srozumitelná a výstižná, nicméně dovoluji si ji mírně rozvinout a komentovat.

Vojenského pozorovatele lze velmi zjednodušeně popsat jako oči a uši mezinárodní operace vzhledem k tomu, že na základě informací pocházejících právě od vojenských pozorovatelů přijímá velení operace klíčová a zásadní rozhodnutí. Vojenský pozorovatel OSN je chápán jako expert v mírových operacích OSN tak, jak je to definováno ve článku VI v *Convention of Privileges and Immunities of the United Nations*. Důležitým, možná dokonce nejdůležitějším faktem je, že tento příslušník je v rámci působení v operacích NEOZBROJEN.

Princip neozbrojenosti se pro čitatele může zdát poněkud zvláštní, zejména pak pro vojáka, nicméně právě tato zásada se v praxi osvědčila. Vzhledem k tomu, že vojenský pozorovatel je nestranným účastníkem, mnohdy komunikuje se všemi účastníky konfliktu včetně rebelů a protivládních skupin. Strana, se kterou vojenský pozorovatel komunikuje, se necítí tímto příslušníkem mise OSN nijak ohrožena, a tím se eliminuje možnost použití násilí z jeho strany. Tento fakt byl ověřen rozhovory s několika českými vojenskými pozorovateli, kteří se dostali do situace, kdy byli nuceni čelit násilnému chování jak rebelů, tak místního obyvatelstva, a skutečnost, že byli neozbrojeni, hrála klíčovou roli v deeskalaci situace.

Výše zmíněná specifika a imunita vojenského pozorovatele spočívá zejména v:

- imunitě vůči zatčení či zadržení, včetně imunity vůči zabavení osobních zavazadel,
- imunitě, možná lépe uvedeno – ve svobodě slova a písma, pokud se příslušník operace vyjadřoval v přímé souvislosti s plněním úkolu (tato imunita je z právního hlediska poskytována příslušníkovi operace i po skončení jeho působení v ní),
- nedotknutelnosti všech listin a dokumentů,
- právu užívat šifer a přijímat listiny nebo korespondenci prostřednictvím kurýrů nebo v zapečetěných obalech v rámci plnění úkolů,
- stejných výhodách, jaké jsou přiznávány zástupcům zahraničních vlád při plnění dočasné úřední mise,
- stejné imunitě a výhodách, týkajících se zavazadel, jaké jsou přiznávány diplomatickým zástupcům.

Výsady a imunity se poskytují expertům v zájmu OSN, nikoliv pro osobní prospěch. Generální tajemník má právo odebrat imunity v případech, kde imunita bránila výkonu spravedlnosti. Toto zbavení imunity může být realizováno, aniž jsou dotčeny zájmy OSN. [4]

Úloha vojenského pozorovatele v mírových operacích OSN

Historicky byly primárními úkoly vojenských pozorovatelů dozor, monitorování, ověřování a podávání zpráv o dodržování mírových dohod, separace a stahování sil, jakož i ukončení zahraniční pomoci a předání odpovědnosti bezpečnostním složkám dané země. Nicméně roku 1989 vojenští pozorovatelé museli přijmout řadu dalších organizačních a reprezentativních úkolů a povinností při výkonu jejich povinností, včetně:

- monitorování odzbrojení, demobilizace, přeskupení a výcvik vojenských sil,
- pomoc při odhalování a konfiskaci nelegálních zbraní,
- udržování kontaktu s a mezi válčícími frakcemi, jinými (civilními) orgány OSN, nevládními organizací, a sousedními zeměmi,
- poskytování pomoci humanitárním organizacím při dohledu nad výměnou válečných zajatců, rozdělováním potravin, poskytováním zdravotní péče atd. [5]

Rozmanitost a složitost úkolů vojenského pozorovatele bude záviset na mandátu konkrétní operace a na politické a vojenské situaci. Vojenský pozorovatel obvykle plní úkoly buď samostatně, nebo v týmech, ve velice rozdílném kulturním a jazykovém prostředí, v těžkých podmínkách pro život a ve vysoce stresových situacích. Pokud se vojenský pozorovatel má vyrovnat s takovými podmínkami, musí být důstojníci určení k plnění úkolů ve funkci vojenských pozorovatelů velmi pečlivě vybírání, cvičeni a vzdělávání. Budoucí vojenský pozorovatel musí být profesionálně na vyšší, fyzicky a psychicky na takové úrovni, aby byl schopen náročné podmínky operace zvládnout.

Kritéria výběru a požadavků na vojenské pozorovatele

■ Státní příslušnost (nationality)

Vojenský pozorovatel OSN musí být příslušníkem členského státu OSN. Velice důležité je si uvědomit, že vojenský pozorovatel je reprezentantem svého státu, a tak je na dobu jeho působení v operaci nahlíženo. Jakýkoliv jím způsobený problém není chápán jako problém konkrétního vojáka, ale jako problém země, jež vojenského pozorovatele do operace vyslala. Je tudíž nezbytné na tento aspekt brát zřetel při výběru, zvláště při výcviku vojenského pozorovatele. Nečlenské státy OSN nemohou vysílat své zástupce jako vojenské pozorovatele.

■ Úroveň profesionality

Vojenský pozorovatel OSN musí být v aktivní vojenské službě členského státu. To vylučuje vojáky, kteří vojenskou službu opustili. Vojenský pozorovatel OSN nominovaný svou zemí musí být příslušníkem ozbrojených sil nejméně pět let v důstojnické hodnosti. Musí být plně profesionální při všech situacích, které mohou v dané operaci nastat.

■ Hodnost

Organizace spojených národů požádala členské státy o nominování vojáků pouze v důstojnických hodnostech kapitána nebo majora. Ovšem v závislosti na úkolu, může

být nominován i podplukovník či plukovník. Náčelník vojenských pozorovatelů je zpravidla v hodnosti brigádního generála nebo generálmajora. Jestliže je důstojník v průběhu mise povýšen, nebo byl nominován důstojník ve vyšší hodnosti, než je požadováno, OSN není povinna brát jeho hodnost v potaz.

■ Věk

Členské země by neměly pro plnění úkolů vojenského pozorovatele nominovat důstojníka mladšího 25 let a staršího 50 let. Dolní hranice věku je zejména z toho důvodu, aby vybraný vojenský pozorovatel byl naprosto vyzrálou osobností s jistými profesními i životními zkušenostmi, včetně schopností vést a řídit podřízené. Jakékoliv výjimky je nutné požadovat cestou the Department of Peacekeeping Operations (DPKO). Nejvyšší věková hranice se netýká pozice náčelníka vojenských pozorovatelů.

■ Psychická a fyzická kondice

Vojenský pozorovatel OSN by měl být ve výborné psychické a fyzické kondici a musí splňovat zdravotní požadavky stanovené OSN. Jak již bylo zmíněno, může plnit stanovené úkoly ve vysoce stresových situacích, vystaven dennodennímu nebezpečí ohrožení zdraví nebo života. Může se podílet na vyšetřování kriminálních zločinů, které vyžadují obrovskou duševní odolnost a plnou profesionalitu. Může se s vysokou pravděpodobností setkat se situacemi, kde bude plně závislý na svých schopnostech přežít bez podpory nadřízeného stupně. Všechny tyto aspekty vyžadují perfektní zdravotní a duševní stav. Při výběru budoucích vojenských pozorovatelů by měla být velká pozornost věnována právě kvalitnímu výběru adeptů z hlediska duševní vyrovnanosti, sladění osobních kvalit a profesionality.

Kvalitním výběrem budoucích vojenských pozorovatelů lze předejít jejich selhání stejně tak jako kvalitní přípravou. Právě přípravu považuji za klíčový aspekt. V rámci kurzu vojenských pozorovatelů, který je organizován VeV-VA ve Vyškově, jsou cíleně navozovány maximálně reálné situace, v rámci kterých je budoucí vojenský pozorovatel vystavován stresovým situacím, se kterými se bezpochyby setká v rámci svého působení v zahraničí. Právě navozování co nejreálnějších situací bylo českými vojenskými pozorovateli, kteří absolvovali minimálně jednu operaci jako vojenští pozorovatelé, vysoce hodnoceno. Z rozhovoru s jedním pozorovatelem:

„Osobně jsem se nesetkal se situací, na kterou mě kurz ve Vyškově nepřipravil. Je jasné, že kurz jsem vnímal jako hru, ale přece jen zkušenosti instruktoři nám na vlastní kůži nechali ochutnat, co nás může čekat. Jeden z našeho kurzu se po této zkušenosti se dobrovolně rozhodl, že vojenským pozorovatelem nechce být, přesto že kurz absolvoval.“

Z uvedeného lze potvrdit výše uvedené tvrzení, že kvalitní příprava a výběr vhodného personálu pro obsazení těchto pozic je elementárním předpokladem úspěšného plnění povinností vojenských pozorovatelů.

■ Profesionalita a zkušenost

Vojenský pozorovatel musí mít základní vědomosti o konkrétní operaci tak, aby jeho výcvik přímo v místě působení nebyl časově náročný. OSN vydala požadavky na výcvik vojenských pozorovatelů všem členským zemím. Mezi základní požadavky na vojenského pozorovatele lze zařadit:

1. Zkušenosti z dřívějšího nasazení.
2. Znalost organizace mechanizovaných vojsk (struktura, výzbroj, výstroj atd.) na stupni rota.
3. Zkušenosti v zacházení s ručními zbraněmi, schopnosti rozpoznat běžná vozidla, letadla, vrtulníky a lodě.
4. Profesionalita v používání mapových produktů, pozemní navigace a GPS.
5. Schopnosti používat taktické a základní prostředky komunikace za využití schválených zásad komunikace.
6. Znalost a základní schopnost působit v rámci pěší a mobilní hlídky.
7. Znalosti v oblasti vyjednávání, mediace a řešení konfliktních situací. Základní schopnost vést rozhovor.
8. Znalost zásad první pomoci a zvládání stresu.
9. Jazyková vybavenost. Vojenský pozorovatel bude celou dobu působení žít a pracovat v prostředí, kde se nesetká s mateřským jazykem a při plnění úkolů bude zásadně používat jazyk dané operace, včetně radiokomunikace. Z tohoto hlediska bude nucen spolupracovat s tlumočníky, zejména pak tlumočníky do místních jazyků. Schopnosti pracovat s těmito specialisty si zaslouží téměř samostatnou kapitolu.
10. Vojenský pozorovatel musí být zkušený řidič schopný základní údržby a drobných oprav lehkého vozidla, schopen samovyproštění používaného vozidla. Musí být držitelem národního vojenského nebo mezinárodního řidičského průkazu. Tento požadavek lze definovat jako velice zásadní vzhledem k tomu, že vojenský pozorovatel bude své úkoly plnit zejména formou mobilní hlídky za použití terénního vozidla, mnohdy v podmínkách neexistence dopravní infrastruktury.

Další kvalifikace, která je výhodou:

- ☐ bojové zkušenosti nebo bojový výcvik,
- ☐ zkušenosti z práce v mezinárodních štábech. [3]

■ Idealismu a realismus

Vojenský pozorovatel musí být za každých okolností schopen adekvátně reagovat na vzniklé situace, musí být schopen maximálně reálně posoudit, zda ideální řešení dané situace je reálné či nikoliv. Tato rozhodovací schopnost klade obrovské nároky právě na duševní vyspělost vybraného vojáka.

■ Kulturní povědomí

Adept na vojenského pozorovatele musí být schopen porozumět rozdílům mezi zvyky, ekonomikou a dalšími aspekty rozdílného kulturního a sociálního prostředí. V mnoha případech se vojenský pozorovatel bude muset vypořádat s markantními rozdíly v chování místního obyvatelstva, ale také v chování a jednání svých kolegů z jiných částí světa, což je umocněno i tím, že bude působit v mnohonárodním týmu, kde nebude mít žádného krajana. Z rozhovoru s pozorovatelem, který působil jako vojenský pozorovatel v Demokratické republice Kongo:

„Jednou při jednání mě jeden představitel vesnice celou dobu, asi hodinu, držel za malíček. U nás je to dost divné, ale protože jsme byli dobře připraveni a v kurzu nám

o tomto řekli, vydržel jsem to, a v konečném důsledku jednání bylo velice přátelské. Naopak jeden můj kolega z Guatemaly při jiné patrole toto nepochopil a vysmekl se, což bylo považováno za neslušné.“

Z uvedeného lze konstatovat, že kulturní povědomí by jednoznačně mělo hrát důležitou roli při přípravě budoucích vojenských pozorovatelů. V některých případech právě znalost místních zvyků, chování, gest atd. může zabránit nepříjemným situacím a přispět k úspěšnému jednání.

■ Uvědomění (loajalita)

Vojenský pozorovatel, tak jak již bylo několikrát uvedeno, je reprezentantem svého národa a OSN. Proto je velká pozornost věnována i jeho postoji k plnění úkolů, pochopení mandátu operace. Musí být schopen respektovat a tolerovat mnohdy velice rozdílné zvyklosti. Musí respektovat svou pozici v rámci organizační struktury operace, musí být schopen chápat postoje jiných prvků působících v dané zemi, jako jsou nevládní organizace, humanitární organizace a pochopitelně místní autority. [5]

Závěr

Jak je z výše uvedených skutečností zřejmé, měl by být vojenský pozorovatel téměř „superčlověkem“. Někdo mezi naprosto profesionálním vojákem, diplomatem, humanitárním pracovníkem a místním obyvatelem. Vzhledem k možnosti, že se vojáci Armády České republiky budou ve větší míře podílet na mírových operacích pod hlavičkou OSN, měla by být výběru, výchově a výcviku budoucích vojenských pozorovatelů věnována daleko větší pozornost než je tomu doposud. Vojenští pozorovatelé bezpochyby nemalou měrou přispívají k plnění mezinárodních úmluv a dělají čest naší republice v mnoha pro nás exotických, ale dalo by se i konstatovat v bohem zapomenutých částech světa. Z výše uvedeného si lze učinit základní představu o tom, kdo vojenský pozorovatel je, jaké jsou jeho úkoly, a co by měl splňovat. Je pochopitelné, že názory na kvality vojenského pozorovatele, jeho výběr, výcvik a výchovu, mohou být rozdílné. Proto bych se v dalších článcích rád věnoval této problematice poněkud podrobněji a své názory a doporučení bych rád demonstroval a podpořil na konkrétních příkladech získaných zúčastněným pozorováním.

Rád bych tento příspěvek zakončil větou, která se mezi pozorovateli traduje, a která má bezesporu svoji hloubku – jednou pozorovatel, navždy pozorovatel.

Poznámky k textu a užitá literatura:

- [1] BUREŠ, O. - DUŠKOVÁ, L. *Čeští vojáci a operace na udržení míru OSN*. Dostupné na <http://www.defenceandstrategy.eu/redakce/tisk.php?lanG=cs&clanek=23594&slozka=17481&xsekc=23580&>.
- [2] DPKO - Department of Peacekeeping Operations. Dostupné na <http://www.osn.cz/system-osn/organizacni-struktura/?sub=83>.
- [3] *Handbook on United Nations Multidimensional Peacekeeping Operations*. New York: Department of Peacekeeping Operations, 2003.
- [4] Dostupné na <http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/cpiun-cpisa/cpiun-cpisa.html>.
- [5] *United Nations Military Observers Handbook*. New York: Department of Peacekeeping Operations/Training, 2001, s. 21, 23-29.